

MASEDRO CALĪ AYKANOYUTHO DU CAMO SURYOYO BU YAWMO ŞATONOYO DA 100 IŞNE DU QYOMO D'LOZAN MU HUYODO SUROYO D'URĪFĪ (ESU)

Î tahwitho baynothemwothoyto du Qyomo d'Lozan diftihla darbo lu tenkiro du camo Suryoyo-Othuroyo-Kaldoyo-Oromoyo bu siqumo 24 Tamuz 2023 gidmilyo a 100 işnayda. Bithir mu siqumano u camo Suryoyo laşan dqodir dimdawim i ctiduthayde i hiyoyuthayde wi ithuthayde kitle olsoyutho hayati me hatho a duwal baynothemwothoye wa hayle dkitte asirutho bi sbuthathe dmaydi u dimtarsi a fawde maktabzabnoye dsimi. Liyan i mawdyonutho da zedqe da came qalilotho dlatne Maşilmone, dkityo ba mlue da 37-45 du fosuqo da tlotho du Qyomo d'Lozan, b'ayya şikil lo markiwo calu camo Suryoyo.

U Qyomo d'Lozan qyomo baynothemwothoyo'yo dimdhe bu siqumo 24 Tamuz 1923 bayn di Mamlaxtho di Britanya, da duwal di Fransa, İtalya, Yaban, Yonan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven u di dawle d'Turkiya. Calathe u Qyomo d'Lozan hawi tahwitho baynothemwothoyto ruşmoyto dikmawdico a thume di umtho di Qutnutho di Turkiya u dkım'akdo dkityo dawle şıritho. Mu zabno dimşatso i Qutnutho di Turkiya u hollucdo, maşela siyase du hboso, du asimilasyon, du tenkiro mqabil da qalilotho u da came etnikoye dkitne ba thumayda. Falqo'ste dhowe ma zedqe da qalilotho dlatne Maşilmone dkitne bu fosuqo da tlotho du Qyomo d'Lozan dhiwi la came Arminoye, Rum u Hudoye, elo a hiyoywotho hrene camgabid dlo hşwi mnici a leşone wa timoyotho marduthoyaththe.

Î Qutnutho di Turkiya hol ladyowma ba siyasat du hboso dikmankiro u dkıbcı dlihyo a Suryoye, huwwe u camo şerşoyo d'Bethnahrin'yo. U camo Suryoyo bi dargışto di noşutho bı Bethnahrin, mşatasle a mdinoywotho da Şimroye, Akadoye, bibloye, Othuroye, Oromoye, Kaldoye huwle mardutho catırto doşno la came dibritho u miştacele dawro rabo bu maktabzabno. Elo bu qtolğenso dsim ba 1915 mu taraf da hakome u methcadrone di Mamlaxtho da Othmanoye, qariwo lfallıd milyon Suryoye qtili. Bu qtolğensano cal dmahriwi a dinamike du şuşotayde kulle, u ditre dlo haylo, mawxa'ste lawile duktho mbayanto ba platforme baynothemwothoye.

A Suryoye ba ytawyotho dmabdın u ba konferanse dsimi bithir mid hthim u qrobo qamoyo dibritho, fayişı bu telolo da duwal çaşine. A duwalani'ste cal dimidde asas i manfaca druhayye, mşakelin u Madenho Mescoyo me duwal mşahilfe u me hatho markawlin. Bibrithaydan kulnoşo kimbahıs ma timoyotho tibeloye, mi demokratoyutho, mu şayno, ma zedqe noşoye u mi thinihutho momunoyto u şer. U camo Suryoyo'ste kobıc dhowele a timoyothani u dcoyiş.

Î Qutnutho di Turkiya camgabid dkityo jbirto dmamtiyo li duktho a imdhat dimhela bğalabe ma qyome dhawın bayn da duwal ba sıbwotho da zedqe noşoye, cal maqlıb maşela siyase di tuhmonuyotho u dha şikil. Laşan a zedqe du camo Suryoyo dlo mitankiri naqlahreto, kitle olsoyutho rabtho ba mo işne dibqamuthayna mu taraf da hayle baynothemwothoye dmimodi tahtu garanti. Calathe u camo Suryoyo ditre hrimo ma zedqe dhiwi la qalilotho bu Qyomo d'Lozan, a zedqayde kulle camgabid dmitarwihi zittir u dmitawde ebayye, dmıhthomi'ste a siyasat du tenkiro u du bulhodho-izolasyon dkito acle.

Klozim Dmımnoci a Qyome Hathe Dıkmankiri u Camo Suryoyo:

Ba şartat du qrobo qamoyo di britho u camo Suryoyo cama came Arminoye u Helen laqi bu qtolğenso rabo du maktabzabno. A mreore wa tehriwe du qtoğensano me doro ldoro u hol ladyowma kimdawmi. Bmehit kul Suryoyo trele ftakare camuqe dlikmilhoyi. Bu Qyomo d'Lozan dimdhe ba 1923 bayn da mmathlone di

Turkiya u da duwal macırboye, mhe dharbo baynothotemwothoyto lu camo Suryoyo. Liyan u athraydan Bethnahrin bu qyomano cal difliğ bayn hayle mşahilfe, mankiro i hiyoyutho, u maktabzabno wa timoyotho marduthoye du camo Suryoyo.

U camo Suryoyo hani mo işne bnişo dmitre dlo athro, ba siyosat du tenkiro u du hboso trelin dımgalwe mi dukthayde u mu cafrayde. Bu Qyomo d'Lozan camgabıd difliğ u athro du camo Suryoyo, a timoyotho marduthayde mawfiqi mi micnaththe, mahriwo i hdoyutho kenşoyto u camoyto dkitwole. A Suryoye difliği ba xtute da telat, simi nuxroye lihode u bkul xasra trin mhile. Mqabil da siyosatani di haqsızıye, du lhoyo u da tehriwani hin ma nahire u şutose du camo Suryoyo bmaşiqle mşahilfe maclelin qolayye u mamtanne lu yawmoyo da platforme baynothemwothoye. Elo mi naqla dsim u Qyomo d'Lozan hol ladyowma a mröre, wa tehriwe dcayış u camo Suryoyo lo midi li dıqqa u lo şfic qamuthe di mezaltathe. A hayle baynothemwothoye wa duwal dkitte asirutho, laşan dmitatimi a haqsızıyat wa tahlukat du lhoyo du camo Suryoyo mu maktabzabno, kito sniqutho dımtaybi qyomo hatho. Liyan i dawle di Qutnutho dı Turkiya hollucdo ıkmaqbilı i hiyoyutho, wi ithutho umthoyto u kenşoyto du camo Suryoyo. İ Qutnutho di dawle dı Turkiya bu zabno di murajaca dsimla laşan dhuwoyo hadımto lu Huyodo d'Urifi, cam dkityo fotho bi fotho bi şrolutho dımhalqo ğalabe dawsat di demoqratooyutho u dmanhito la haye a kayle-kritere d'Kopenhag, mhalaqla dawse laxalf u mdawamla bu darbayda di anti demoqratooyutho u hakımto. Calathe i dawle dı Turkiya hani mo işne dlo qticutho bşikil tahrazto lo grışo mu syomo di siyasyada du lhoyo u du tenkiro.

U Qyomo d'Lozan Dıhkımle Dmilhe u Camo Suryoyo Klozim Dmışfic:

Bu maktabzabno xid kito sıbwotho dıkmafsıhi u dıkmawbili a bnaynoşe wa came li zoxutho, kito'ste sıbwotho dıkmaqhiri u dıkfithi darbo la tıhriwe, la fawde u la hawbe mqabil di noşutho u da came. Dilonoyo bu dorı da 20 hawı şuşote makiwone dıftıhlın darbo dhowe gunhe rabe, dhawın mal la haye dba casro milyone dıbnaynoşe. Ba şartat du qrobo qamoyo u trayono di britho, sim qtolğense cala came. Lfuth da manfacat da duwal caşine, an athrawotho wa nubce catire da came fliği. Bu maşıqlano a bnaynoşe bdelin dmıfloği ideolojik u politik ıı tre falqe. Xid aydarbo mamtın a came mqabil dıhdode, a taxtuşe qlimoye'ste marwihi. Bu şıkılano bu dorı da 20, kthiwi a warqe admonyö qaşye dkulle du maktabzabno di noşutho. U mşawşiti a zayne du lhoyo dıksaymi tehdit i noşutho kula. Bu maşıqlı zolumano'ste, hawın a qawme rabe, a qefoye wa tecliye du rişo. Me xasra a dine wa mardwotho mşahilfe dimmathelin i catirutho, me xasra hreto mamtın l'aykanoyutho dhowın u nubco da qatre u da taxtuşe. İ noşutho mi celtho da qedome ideolojiye qaşye, masro ba siyosat dlayba dsaymo awyutho camhdode.

Camu şuroyo du qrobo qamoyo di britho, bu strateji du taro di Maşılmonutho Turkoyto mabde qrobo du jihad mqabil da came Mşihoye dkitwın tahti mdabronutho di Mamlaxtho othmanoyto. Bu şıkılano a Suryoye, Arminoye, Rum Pontusoye, Kürt, Arap wa came kulle dkitne tahtu duyocayda simi bceldbobe dıhdode. Zric u zarco du lo tuxlono du kin u di nafre bayn da bnaynoşe dkımhaymını ba tawdiyotho, Mşihoye, Maşılmone, Alawiye, Hudoye u Ezidoye. Mqabil da sıbwotho kulle mıstacmıl cnufoyo, wa talabe zedqoye'ste maklın bu admo. U şıkıl du qedomano rawıh, u hawı i siyase da duwal dımşaklı bu qlimano. Dilonoyo u qtolğenso dmabde calu camo Suryoyo ba işne da 1914-15 zoyıd me falgıd milyon bnaynoşe qtili. Ma came hrene'ste ba milyone bnaynoşe mvayaclın a hayaththe. Camu huthomo du qrobo qamoyo dıbritho i Mamlaxtho Othmanoyto ğlıbo, elo a qatre du qlimo lo tayimi. Hatta mi celtho da terkiwe dsimi, a qatre zıttır mxarbiti. Liyan bu qyomo dımdhe bu sıqumo 24.07.1923 bi mdıtho d'Lozan dı Swısra, u Madenho Mescoyo me hatho fliğ bayn hdode. Bi netije du floğano camgabıd dmankıro i hiyoyutho du camo Suryoyo, u athrayde Bethnahrin'ste fliğ bayn da duwal hathe dmarkuwi. Lo bılhude i Qutnutho dı Turkiya, elo a duwal du qlimo kulle, mu haylo dımdhe mu Qyomo d'Lozan, calu asas di siyase du tenkiro mqadamme lu camo Suryoyo. Bi siyosatthe hani 100 işne ıkımışowı a zedqe wi hirutho du camo Suryoyo. Bıthır mıd mahıd u şuro d'Berlin bi şato da 1989, u dımbarbız u Huyodo da Sowyet dıkmışuw u qentrın du Real Sosyalizm, bi şato da 1990 i brıthaydan cabıro ımışıqlıo hatho. İ dawse pratiki du maşıqlano bi şato da 1991 bu qrobo qamoyo du Xalıj mhalqo. Bu tesir du maşıqlıo hathano, hawı şuhlofo msımono ba

qedome da hayle baynothemwothoye lafu camo Suryoyo. U qedomano dilonoith ba siyasat di tahrasto du tekso hatho di britho d’Amerika u dan athrawotho du Huyodo d’Urifi nafiq li holo.

Biñir ma gedşe admonoye dhawin bı 11 ilül di şato da 2001, bde dmirğış zıttır bi olsoyutho da binyone kenşoye dkitne morid dinamike frişe bu Madenho Mescoyo u du camo Suryoyo bu qlimo. Calathe a şuşote dathin lu hwoyo bdarğo baynothemwothoyo u bu Madenho Mescoyo, mhaydarlin i arcoyutho du kroxo di siyase hathto u da fulhone digimisomi laşan du darbano. Bu maşıqlano bu şuroyo bu Iraq u bu qlimo kule bgawid da tarmiyotho hathe dimbayni, xliq mkone bdarğo mcayno dobin dukto lu camo Suryoyo’ste. Cama şuşote hathe dathin lu hwoyo, u statuko dmarkuw bu Madenho Mescoyo mşarele dmiharhız. Calathe tayim u dawro du Qyomo d’Lozan’ste. A diloyotho asasi du maşıqlano, dımşatasle u dımşawşatle u sistem demoqratoyo di sniqutho dkitte a came’yo. U cumro da rejime statukojiye, mankirone şulton bulbologarşi dkitne snide li tuhmonoyutho-şövenist, li malkoyutho-Monaşi u di folhonuth şultono-totaliter bdele dtoyim. Cal kulnoşo dkitle sniqutho li demoqratooyutho u lfutohe hathe, u qlimo fotho bi fotho cami şrolutho dmitarkuw me hathoyo.

Adyoma fayış latyo mkonoyo-mümkün, a came du Madenho Mescoyo dmidabri ba qyome miştacmırone dsimi ba şartat da qrobe, aw bı hbose mşahılfe. U qlimaydan wi brithaydan bsurhobo kmişahlıfi, bgawid du şuhlofano u camo Suryoyo’ste bi hiyoyuthayde u ba timoyothayde bdele dmoyid duktho. Mucdo wazolo u qyomo hatho digimisim, kitle olsoyutho rabtho dhowe ba kayle di demoqratooyutho u di hirutho, laşan dmoyid i ithutho wu statu du camo Suryoyo tahtu rahbuno (garanti). Xid kıtyo idico a qonune wa qyome lfuth da maşıqle, di sniqutho u du haylo da gabe (tarafe) kmişahlıfi u kmişakli. Bu asasano Turkiya wa duwal du qlimo laşan dmawdın bi hiyoyutho da came u dımşahlıfi a siyasataththe du tenkiro, kito sniqutho li qyomo hatho bi miştawtfonutho da hayle dkitte asirutho bdarğo baynothemwothoyo. Liyan u tenkiro du camo Suryoyo, latle lo şarciye u lo’ste haqlitiye maktabzabnoyto, yawmoyto aw marduthoyto. U camo likowe dmıfırış mu maktabzabno u mi mdinoyutho d’Bethnahrin u du Madenho Mescoyo. İ şroluthathe kmahkalla a mdinoywotho wa mardwotho catire dımşawşiti cali gewografiya-joğrafya d’Bethnahrin.

U Tewdico di Hiyoyutho u du Maktabzabno du Camo Suryoyo:

U lo hşowo di şrolutho di ithutho u du maktabzabno da came, ba qyome dikmisomi ba nişe siyasi, kamiloith kmahwiyo bi lo cadale, bi haqsızıye u bu tenkiro dkowe. Ba siyasat du tenkiro dsimi mqabil du camo Suryoyo bu Qyomo d’Lozan, mhaydır arcoyutho lu qtolcamo, lu qtolğenso, lu talan u la şuhlofe demografikoye. U lo hşowo aw u cwodo du lhoyo dkenşo, hiyoyutho, mdinoyutho, mardutho, leşono dımşatsi u dımşawşiti bzaabno d’alfowat d’İşne, latyo lo şuğlo du meho u lo’ste du wijdan. U qedomano wi hfituthathe bilhude kiba dfitho darbone du floğo, du latyo menayna, di bceldbobutho u du qtolğenso. Bşikil ftiho u tenkiro di şrolutho du camo Suryoyo u di lo mawdyonutho bi hiyoyuthayde camgabid dkityo sbutho larwal mu mantiq, wu lo hzooyo wu qedomo di şalyutho da hayle baynothemwothoye mqabil di aykanoyuthathe’ste, dharbo yaqurto la prensibe di demoqratooyuthoyo. Sbutho ğalabe makiwonithoyo ha inaqla dbode dimdafic dmahke dkityo haqli mqabil di zihniye mankironitho dlikhişwo u dikmısko bi zoriye a timoyotho dha camo dkityo mawjud u idico. Mi celthathe kitla olsoyutho rabtho hani dikjibri dmitahto i hiyoyutho wi ithutho Suryoyto li holo, klozim dimhalqi dawsat laşan naqla hreto britho wi noşutho dmişawşito bmardutho demoqratikoyto u dcaşo bgawid bşayno.

Liyan u camo Suryoyo camgabid dkityo ha ma came di duktho u catiqo du Madenho Mescoyo, mhaydoyo’ste me mardutho dkityo diloyto. Bi coğrafyathe xliqle u mşawşatle i camuthayde, a timoyotho marduthoyayde wu leşonayde. U camo Suryoyo latyo kenşo bu darbo di golutho dathi me qlime hrene u dmarkawle ruhe bu Madenho Mescoyo. Bu maktabzabnayde kule, u şerşo camoyayde cayid di coğrafyathayo. Calathe ha ma came du Madenho Mescoyo dkitle şerşe camuqe u morid maktabzabno catiroyo. An abohotho da Suryoye (Othuroye-Oromoye-Kaldoye) bu qefoyo da haqle siyasi, tawdithoye, marduthoye, momunoye, tekniki u du cılım, u bu terkiwo dan asase di mardutho bu qlimo du Madenho Mescoyo, u bu dawro mşablono dmiştacele bu yrowo di mdinoyutho di britho, M.M. (Meqım mı Mşiho)

b'4000 işne mhalaqqe dawse li camoyutho. U leşonayde cayid du grub da leşone Şimoye'yo. Camgabıdathe morid di othitho (Alfabe) Oromoyto, dkityo hdo bayn da othwotho hşıwe dı britho'yo. A maşıqle dıhkımle sıyasi u dhawi dawle'ste; bi dawle Akad M.M. ba 2350 işne, mşarele xid şerşoyo d'Bethnahrin. Camgabıd da casqwotho kulle qadırdımdafıc i marduthathe dkitla bu noquso 6000 işne (U maktabzabno dıkmıdıc) u leşono diloyayde, i marduthayde u dımdawım i cyeşayde bi coğrafyathe. Hol M.M. la işne 539 tahtıd da mşatsonwotho sıyasi u da işmone mşahılfe (Akad-Othur-Bobil-Orom-Kaldo u ğer) i mşatsonutho sıyasi harayto da Suryoye dmıştacelin dawro mbaynono bu wahdo sıyasi bu qlimo du Madenho Mescoyo u bı britho, hawyo i Mamlaxtho d'Abgar dımdawamla B.M. (Bıthır me Mşıho) hol la işne 244 bı mdıtho d'Urhoı.

U Athro Emhoyo du Camo Suryoyo:

Bethnahrin hdo ma gewografiyat qlimoye dkityo munasıb da kunoşe noşoye di brıthaydan awul naqla dımdolın xıd athro laşan dımdawmı i macışatthıe. A thume di gewografiya d'Bethnahrin kmişaklı mu cafro dıkbıle haye a nahre dı Froth u Deklath u mı gewografiya dhedorayye. Bethnahrin, hol li methayto da Makedon M.M. ba işne da 300, maskıro bışme dğalabe duwal u came. A Makeduniye bu leşonathıe mahıtwoılın işme du cafro dbayn da nahre dı Froth u Deklath "u athro dbayn da tre nahre" awkıth Mezopotamya. U camo Suryoyo'ste lu cafrano bu leşono Suryoyo komarle "Bethnahrin" dkityo bı mıne du xabro d'Mezopotamya.

U maktabzabno du camo Suryoyo bu athrayde u emhoyo b'Bethnahrin mşakıl u mşawşıt. Hol dlo mıfhomı a diloyotho du kenşo Suryoyo dmarkawle mdınoıwotho u dımdawamle i ithutho marduthoytayde bğalabe haqlı bı gewografiya dıkmıfroso mu madenho la Zağrose, mu garbiyo la Torose, mu macerbo lu Yamo heworo, mu tayımno lu Xalıç d'Basra, i şrolutho maktabzabnoıto u yawmoyto du Madenho Mescoyo u d'Bethnahrin lıkmıtanhıro.

U tayımno d'Bethnahrin dıkmışakıl ma gomacyotho (Bataklık), u falgayde mu madıbro (Çöl) u ma daşte, u garbiyo'ste ma şalwe rwihe uma turone kmişakıl. U sathwo ba falqe da turone du garbiyo d'Bethnahrin dıkfıoyıt bıalgo u quro, u muzoğ kyono du daştıo d'Bethnahrin i tayımnoıto fayuhoyo. B'Bethnahrin bcaynı zabno bu şuhlofo da yarhe kmiçış muzoğıe mşahılfe. A nahre, a şalwe, a turone wu yamayda kobın haye l'Bethnahrin. Mı xasra da nubce catıre dkitla tahtı arco u cıl mı arco (maye, naftı, zarıca u ğer), Bethnahrin ha ma qlıme olsoıye dı brıthoyı.

Bethnahrin dkityo dukthıo jeostatejik ğalabe olsoıto, mu maktabzabno hol ladyoma a darbone dı tagorutho kulle dkothın mu Madenho Rahuqı (a darbone da baharat u du harır) dıkmasrolın bıhdıde, u cal dkityo hdo ma gewografiyat dkitla arcothıo u cafro towıo dkıbe fıre u nubce catıre dı cyeşe lı brıthıo, mahıt işma i malkuthıo dkityo cal fıothıd dı arco u hawyo i darguşto dı mdınoıyuthıo. Bethnahrin dkityo qentrun dıgorış u zuhoro da umthawothıo u came mşahılfe, ba mardwothıo dıxlıtı u dfayıtı bgawıd dıhdıde, hawı u athro emhoyo dkıtle mdınoıyuthıo celoıto. Bethnahrin, hol lu maşıqlo dımşatso i meştacımronuthıo, cal dmatyowa lıarduthıo mşawşatıto, mawxa kul kenşıo dathı me larwal cayış u medano "dımıfaytahle mfaytıh" bu haqlı dı marduthıo. A camanı dılaqın bı marduthıo mşawşatıto dı dukthıo, ya nafıqıla morıo u mşawşıtıolın zıttır, ya'ste bışıklat mşahılfe m'athrı menı. İ marduthıo du athro emhoyo du camo Suryoyo dkityo Bethnahrin, bu tacbayde markuwo u mşawşıtıo. Lıyan u camo Suryoyo ba alfıwat işne du maktabzabnayde kule ba athare dı mdınoıyuthıo, dı marduthıo u dı omunuthıo dımşawşatle, fırsle warıdhe camuqe lıkul xasra dı gewografiyatıe u mhayıd acma. Calathe u maktabzabno du camo Suryoyo mhaydıoyıo camu maktabzabno d'Bethnahrin.

An İşmone wa Citawotho du Camo Suryoyo:

Dılonoyıo hanı 2000 işne u camo Suryoyo, awkıth mı nfıqto dı Mşıhoıyuthıo u lafarke, a cadat wu mede dıhzele bı Mşıhoıyuthıo markuwıle bgawıd dı marduthayde. Calathe u camo bu zoyudo mu taraf dı cıto

marmış u mawlif. Mu maktabzabno di Mşihoyutho kula u camo Suryoyo kulnaqla cal dfayış taht idhe dhakome mşahilfe, lawile mkono dimbayın u dactith didhe, tahtu qtoro di cito dkımşaklo i hdoyuthayde. Bi natije da hbose da hayle hakome i cito du camo Suryoyo hol ladyoma ğalabe naqlat fliĝo, camu medano u camo'ste fliĝ u midle işmone dkunoşe d'Citotho mşahilfe. Adyoma u camo Suryoyo bu zoyudo ba işmonani komiqre.

Othuroye (Nasturnoye), Suryoye (Yahquboye), Kaldoye, Oromoye, Marunoye, Malkoye, Sabiye. U camo Suryoyo cal dheş dlo mati lhaylo dbınyono di hdoyutho umthoyto, cil mid kmıqre bısmone mşahilfe, an işmonani kulle işme dha camone. Camu floĝo di Cito d'Antiyoxiya dkıtyo u remzo di hdoyutho da Suryoye mu doru da hamşo u hollucdo, hawyo celtho dhowe qentrune hathe di cito. Bithır ma fuloĝani u camo Suryoyo bu haqla tawdithoyo fliĝ li tlotho mashabe; Ortodoksoye, Qatoliqoye u Protestanoye; kmidabır mu taraf di tmony Fateryarxe.

Hani;

1. İ Cito Suryoyto catıqto ortodoksayto d'Antiyuxiya (Yahquboye) u qentrunayda bu Şam-Suriya
2. İ Cito Şlihoyto d'Madenho (Nasturnoye) u qentrunayda bı Boĝdod-Iraq
3. İ Cito d'Madenho Othuroye (Nasturnoye) u qentrunayda b'Arbil-Iraq
4. İ Cito Kaldoyto (Bobıl) u qentrunayda bı Boĝdod-Iraq
5. İ Cito da Rum Ortodoks (Antiyuxiya-Malkoye) u qentrunayda bu Şam-Suriya
6. İ Cito da Rum Qatholiqoye (Antiyuxiya-Malkoye) u qentrunayda bu Şam-Suriya
7. İ Cito Marunoyto, u qentrunayda b'Beyrud-Lebnon
8. İ Cito Suryoyto Qatholiqoyto (Antiyuxiya), u qentrunayda b'Beyrud-Lebnon
9. Protestanoye

A Qtolcame da 1895 u da 1909:

Ma 1890 hol la 1893 sim qtolcame bithre dıhde mqabil da Mşihoye du Madenho (Suryoye u Arminoye). Bu zabno du qtolcamano bilhude b'Sason, qtil zid me 20 alfo noşe. İnaqla dimtewo li şato da 1895 u qtolcamano zittir marwih. Laşan dmitakle u qtolcamano u Fateryarxo di cito Suryoyto Ortodoksoyto Abdülmesih II. kthuwwole egartha lu şultono Sultan Abdülhamit dmawdacwole u ğamayde ebe. U talabano du Fateryarxo'ste lıqadır dmonic u qtolcamo. U amiro d'Omid cil mid huwle fuqdono la şalitone d'Mırde, Midyad u di Gziro a hjome likalın zittir qaşın. A Maşılmone dimşarelin lu hjomo me Omid, me Hasno Kifo hol l'Siwas dlo frişutho d'Neşe u gawre mafıtınne mu Sayfo u mşarelin dıqılınne. Manhablın u dahwo, semo, mal u mülk da Mşihoye dikcaşıwo bi dukthathe.

U qtolcamano dimşarele 20 Teşrin u qadmoyo bi şato da 1895, mdawamle hol lu yarho d'Nison di şato da 1896. Camgabıd dıqılwo ğalabe Suryoye b'Siwas, Rewaniye, Şerwan, Kefrin, Awtan u Bemürd mahriwi'ste bu zoyudo da dukotho dfayşıwo ebayye. Bilhude u menyono da Suryoye dıqıtili b'Urho y u hedora 13,000'yo. Ba finyotho d'Mırde, Kızıltepe, Bitlis, Siwerek, Bilecik u b'Malatya'ste simwo qtolcame. Bithır mu qtolcamo da 1895, bi şato da 1909'ste simwo qtolcamo bi Adane mqabil da Suryoye u Arminoye. Ba qtolcame dsimi ma 1890 u hol la 1909, zid me 100,000 Suryoye qtili.

U Qrobo Qadmoyo di Britho:

U Qrobo Qadmoyo di Britho dimşarele 28 Tamuz 1945 u dıhthim 11 Teşrin u haroyo di şato da 1918, qrobo qentrunoyo Urifo'yo, tibelo'yo. Bu knuşyo dsim bi şato da 1895 bayn da duwal rabe d'Urifi b'Berlin,

mabde maşiqlo du floğo dı britho me hatho. Almanya xid athro frişo bu sahmo noquso dkulle mu knuşyano. A dukotho di meştacmronutho cal dkitwın depowiye di catirutho, mawzadwolin i thnihutho dan athrawotho xid Britanya u Fransa dmahitwolin ido cal dukotho rwihe. Mqabil du medano Almanya dfayışo csırto b'Urifi i mescoyto, cal drawihwo u momunayda kitwola sniqutho dfitwo dukotho hathe. İ lo mqawyonutho-istikrarsıztiye du momunano dhawyo celtho dmiciş qatre rabe bayn dan athrawotho rabe d'Urifi, xliqla'ste i sniqutho du floğo dı britho me hatho. Xid kyonoyo u qrobano camgabid dgibode bayn Almanya u Britanya-Fransa dathın mqabil dıhdode u dgimoyid britho kula bgawe, mzawarla'ste i Mamlaxtho Othmanoyto dimvayacla an athrawotho da Balkan u xid "Şaks Kayiwo" dibdela dimvayco cafro u dmisko xasra (taraf). İ zuchtho rabtho di Mamlaxtho Othmanoyto, cama şuşote dgıdodthın lu hwoyo, Rusya dmalxo lafu tayimno wi Mamlaxtho dmahto ido cala qlime du madenho hawyo. İda a Rusoye dcibri lu tayimno, xid hawi ba Balkane, gidmıxliqiwo a şartat laşan da came Mşihoye du Madenho dmifloği mi Mamlaxtho. An esore da Othmanoye cama Almanoye bithır mi haroyto du doro da 19 wazolo tawtowa. An esorani cami tarmitho du darbo du hadid (du darbo du qtoro) d'Berlin-Boğdod zıttır qawın.

Bu siqumo 28 Hziron da 1914 mu taraf dha ofarsnoyo-suikastçi Sirboyo diqtile u Malko d'Awusturya-Hungarya Frans Ferdinand, maqıthle u bsuso du qrobo qamoyo di britho. Awusturya bu snodo d'Almanya bu siqumo 28 Tamuz 1914 dsımla iclan qrobo mqabil d'Sırbistan, Rusya midla duktho cama Sirboye. Calathe bu siqumo 1 Ob da 1914, Almanya sımla iclan qrobo mqabil da Rusoye. Fransa, Beljika u Britanya'ste midde duktho cama Rusoye. Bu şıkılano camu muzoğo du qrobo dmalifile Urifi wu Madenho Mescoyo kule, i Mamlaxtho Othmanoyto'ste midla duktho cam Almanya u cabiro lgawid du qrobo.

Bu iclan du qrobo dsim athi bithre u seferberlik. Me hatho mawfiqo i madatho-wergi yaqırto du qrobo u maltım madatho ma noşe dlatne Maşılmone. A gayse da Othmanoye mharabbe ba gbine du Madenho d'Anatolya, Azarbeycan, Iraq, Suriya, Filistin u d'Galiçya. Ba qrobe (1915-16) dı Çanakkale, a gayse da Othmanoye dmaklelin Britanya u Fransa, hawyo tırpılto qumi mcadronutho dgımaydiwo me Rusya. Bu zabno du qrobo a ittihatçıye hawılın mkono-fırta dmalxi cala qatre gawoye. İ mdabronutho dkitwa bi rişonutho d'Enwer Paşa, midla fusqono du tendifo etnikoyo mqabil da Arminoye u Suryoye kulle dikcaşıwo bu Madenho d'Anatolya u mtabaqla. Matım u statu Yothoyo d'Lebnon. Bu yarho d'Ob di şato da 1915 u b'lyor da 1916, ğalabe umthonoye da Arab şniqi.

Bu zabno du qrobo a duwal mittafqe Britanya-Fransa-Rusya bi sbutho du floğo du cafro da Othmanoye, matınwo lhin ittifaqiyat baynhdode. Lfuth di ittifaqiyete dhawyowa ba yarhe d'Odor-Nison da 1915, Stanbul wa macbre-Boğaze gidhowın d'Rusya, Suriya u Kilikya'ste xid dukotho du duyoqo gidmitahwanwo li Fransa. Britanya'ste masırwola Qufus bruha u midwola Mısır tahti himayyada. Bu qyomo d'Sykes-Picot dhawi bayn Britanya u Fransa bı 3 Konun u haroyo ba 1916, mahit quli cayno lbithır dmimid fusqono u duyoqo da dukotho dı Fransa bu Iraq dmitarwıhi hol Mawsal, dmıxliq dukotho du duyoqo li Britanya bı Boğdod u hedora, u duyoqo d'Hayfa u Akka'ste dmitahwe la Englişoye. Filistin gidmitasrowa cam rejim baynothemwothoyo. Mqabil da medonani kulle, gidmitranwo Trabzon, Erzurum, Wan u Bitlis la Rusoye. Bu Qyomo d'London du siqumo 26 Nison di şato da 1915 mwacıd 12 gziroytho l'İtalya b'Ege, bu Qyomo d'Saint-Jean-de-Maurienne da 1917 d'Nison, cam İzmir mawzıd acle falqo rabo mu du taymanmacırbo d'Anatolya'ste. Dilonoyo ba işne da 1915-16 bi egartho dikthuwla Britanya l'Hüseyin-MacMahon, huwla wacde mşahılfe di şaryutho la rişone Araboye, bu siqumo 2 Teşrin u haroyo bu buyono d'Balfour'ste huwla sudoyo digısıno dmitarkuw dawle da Hudoye bı Filistin.

Camu şuroyo di harayto da 1916 dhariwo i aykanoyutho du momuno; u tacno du qrobo law mitcanwo. Bu gayso'ste zayidiwo a tıhzime da folhe. Mi celtho du qawmo d'Teşrin u qadmoyo da 1917 da Sowyet, Rusya jbiro dgırşo a folhayda. Bu mathyo da Bolşewik li mdabronutho, Rusya fayişo larwal mu ittifaq dı Britanya-Fransa. Calathe a qyome dsimiwo mmeqım bayn hdode'ste lo mtabqiwo.

A hayle Britanoye, me Basra mhalaxxe lafu garbiyo. B'lyor ba 1918 Kerxeslox u b'Teşrin u haroyo da 1918'ste kbışlın Mawsal. A Othmanoye bi mdabronutho d'Von Sanders işmo hreto qadiri dmahwın

darqublo b'Suriya. Elo b'İlul di şato da 1918 a mdinotho dkitne bsafthe du yamo (Akka, Hayfa u ğer) hdo bihdo kbişi. U Şam b'1 Teşrin u qadmoyo, bithir kmo yawme'ste a mdinotho olsoye xid Holob u Hims nafiqi me tahti di mdabronutho da Othmanoye. A sfinotho folhoye (filo) Fransoyo'ste 6 b'Konun u qadmoyo mafitle Bayrud li ido. A Othmanoye laşan dmabdin darqublo hatho digrişi li Adane, Trablus u Skandarun'ste midi ma Othmanoye. Cali isticfa di qelayto-kabine da wazire d'İttihat u Terakki, b'14 Teşrin da 1918 markuw qelayto hatho mi rişwazirutho d'Ahmed İzzet Paşa. U ğlobo wu floğo da Othmanoye bu Qyomo di Şalyuthzayno d'Mondros (30 Teşrin u qadmoya da 1918) mafit la haye. Bithir mathe'ste Britanya, Fransa u İtalya wu sanodaththe u Yonan, midde a falqe du cafro da Othmanoye dfayişiwu tahtu duyooqaththe.

Bithir mi şalyuthzayno i Mamlaxtho Othmanoyto, bde dmifloğo bayn da athrawotho diqmırwolin u qrobo. A generale wa subay'e Almanoye midi ma wolyotho, wa Turkoye mamtin medarbayye. Medarbid Von Sanders mahit Mustafa Kemal. A Fransoye kbışlin a mdinotho diknifli bu qlimo di Kilikya. La şeth (6) mdinotho du Madenho d'Anatolya mir Armenya, camathe bzbano karyo Ardahan u Batum'ste mawzidi cala mdinothani. Britanya'ste kbışla Mawsal dhiwowa bu Qyomo Sykes-Picot li Fransa. Me Anatolya i garbiyoyto dikhibşo i Malkutho catiqto da Pontus, u ma hiĝmonwotho d'Samsun, Amasya u Siwas'ste mibcewo dmitarkuw hdo dawle d'Pontus. A duwal dnafiqi bzoxytho mu qrobo, bnişo dfilĝi i Mamlaxtho Othmanoyto mşarewolin dsaymi konferanse.

U Qtolĝenso du Sayfo da 1915:

U qtolĝenso da 1915 bu qonuno di golutho sim ruşmoyo u marwiş. U qonuno di golutho aw bu işmayde u ruşmoyo u qonuno du nqolo (Sevk) u du rkowo (İskan) qonuno di goluthoyo dmawfiq 27 İyor ba 1915 bu qrobo qamoyo dibrihtho mu taraf di şultonutho Othmanoyto, laşan a noşe dlothin mqabil du gayso Othmanoyo bidothe di dawle dmitarhiqi ma qlime du qrobo. Elo meqim dmitawfiq u qonunano, bi şato da 1910 bu taro du nişo du kunoşo du İttihat-Terakki diksonid ruhe lu ftakar di Maşılmonutho Turkoyto, tahrasto bşiklat mşahilfe dmitaqimi a came Mşihoye mi holoyo. Calathe mi şato da 1912 wazolo sim tahrasto du qtolcamo mqabil du camo Helenoyo, wi siyosathe du qtolo bi şato da 1914 marwiho hol Hakkari, u sim hjome cala Suryoye Madinhoye laşan dmitawfiqi mu athraththe. Lfuth du planano, bnişo laşan Anatolya dmisomo kula Turkoye wa came Mşihoye kulle dmilhoiyi. Laşan di mhaydonutho di brihtho Turkoyto, bu fusqono du tuyobo dlu qrobo-seferberlik dmid mu taraf di şultonutho di Mamlaxtho Othmanoyto, mşatis sicoth ganowe-çetewiye. Dilonoyo bu zoyudo da çetewiye dgimaşın fulhono bu Madenho d'Anatolya, mşakli ma hbişoye, ma galwoye Turkoye u ma caşiryotho Kurdoye.

Bu siqumo 11 Teşrin u haroyo di şato da 1914 bu zabno da Othmanoye dcabiri ruşmoyo lu qrobo qamoyo dibrihtho, a rabayhaylawotho d'Almanya mafitwolin a wolyotho olsoye du gayso Othmanoyo lidothayye. Bu ftakar Turanist da İttihatçiyey, u strateji du Huyodo da Maşılmonone d'Almanya du Hind, Asya i miscoyto u du garbiyo d'Afriqya, wu tenqiso du tesir da Britanoye bcayno zabno mitaşewo. A sicoth ganowe-çetewiye dimşaklila i dawle me Teşrin u haroyo da 1914 wazolo, mşarelin dhijmi cala Suryoye Madenhoye dikcaşiwu ba qlime d'Hakkari u du Wan. Mu siqumo di Şbot da 1915 wazolo'ste mabdin a sibwotho du terhiqo da Arminoye bi zoriye ma dukothaththe. Bu şuroyo a hjome dlatwin bşikil taksonoyo (Sistematik), ba kmo knuşye dsimle u gabo da İttihat-Terakki bu yarho d'Odor da 1915 bi İstanbul, mid u fusqono dmidawim bu qtolĝenso. U fusqonano mawdic la mşale d'Almanya u bde bu tenhito di tahrasto.

Bithir mu tecliyo du rişo da Arminoye bu yarho d'Nison da 1915, bĝalabe mdinotho a farsufe dkitlin tesir calu kenşo wa nahire Arminoye msiki. Bu siqumo 24-25 Nison di şato da 1915 ba mowat nahire u mşale da Arminoye msiki bi İstanbul. A msikoye ya qtili ba taşniqe, ya'ste bnişo dmazici a noşe qul caynothe du camo şniqi. Ba Yarhe d'İyor-Ob da 1915 u qtolĝenso dcala Arminoye u Suryoye bşikil taksonoyo (sistematik) mafit la haye. İ netije di siyase du qtolĝensano dsim, hawi u maşiqlo catumo du maktabzabno da Suryoye. Liyan bu qtolĝensano da 1915 mahruw u binyono kenşoyo da Suryoye u ftihle jurhe camuqe. Bu qtolĝensano dsim ba qlime dkitne tahti mdabronutho Othmanoyto zid me 500,000 Suryoye qtili.

Meqim mu qtolğenso da 1915 u menyono da Suryoye dıkcayşıwo bi Othmaniye u bu İran:

Bu qlimo d'Urmiya; **70.000**, b'Hakkari u bu thumo du qlimo; **153.000**, bi hiğmonutho d'Sivas; **25.000**, bi hiğmonutho d'Harput; **5000**; bi hiğmonutho d'Omid; **60.000**, bi hiğmonutho du Wan; **98.000**, bi hiğmonutho d'Bitlis; **15.000**, bu qlimo d'Turabdin; **200.000**, b'Mawsal; **100.000**, Sapna; **10.000**, Zibar; **15.000**, Botan; **5.000**, Pervari i tahtayto; **5.000**, Urhoy; **5.000**, Sıcirt; **25.000**; **Knışoith 791.000**

A Suryoye d'Boğdod, Erbil, Kerxeslox, Basra u hedora, Kars, Antiyoxyia, Suriya u Lebnon larwal mu mnyanone.

Mu siqumo 15 Nison di şato da 1915 wazolo, ba qlime du Wan, Bitlis u Sıcirt, me İyor da 1915 wazolo'ste b'Hakkari, ba mdinotho d'Urmiye u Omid (Mırde, Turabdin, Urhoy), Sivas, Malatya, Adıyaman, Alcaziz, Adane, Antiyuxiya, Maraş, Cıntap, Erzurum, Kars u ba fenyotho hrene sim qtolcamo cala Suryoye. A Suryoye bğalabe qlime camgabid dcayşıwo qariwo camu camo Maşılmono, bu gawonoyo bi hiğmonutho u ba finyotho dhedor d'Omid a Suryoye Macırboye, ba fenyotho du Wan-Bitlis-Sıcirt a Kaldoye, u ba fenyotho du Wan-Hakkari-Urmiye an Othuroye çayşıwo. İnaqla dimtewo li şato da 1918, u qtolğenso dısmwo cala Suryoye kamilwo.

A Mlue du Qyomo di Şalyuthzayno d'Mondros wi Qfisutho du Maşıqlö:

U Qyomo di şalyuthzayno d'Mondros mde bayn du mşalo da haylawotho du yamo da Othmanoye Rauf Bey u da duwal mittafqe, bi Gzırto d'Limni dkıtyo ba thume du İmino d'Mondros. U siqumo dmidhyo i şalyuthzayno fayito cala warqe bı 30 Teşrin u qamoyo di şato da 1918. U Qyomo di Şalyuthzayno d'Mondros u qyomo dimhaydarle i harayto di dawle Othmanoyto'yo. Bu qyomano mhaydır arcutho laşan u cafro dkıtyo kbişo mi Mamlaxtho da Othmanoye dmiğliğ bayn dhayle frişe. A duwal mittafqe lafi harayto du qrobo qadmoyo di britho lo fayişwolın sabro dqımri u qrobo. Mamdhewo qyome dkibowın tedbire-yaptirime yaqure la duwal mittafqe dimvayacwolın u qrobo.

Gawonoith u qyomo di şalyuthzayno d'Mondros mşakıl me 25 mlue.

Hın ma Mlue Olsoye du Qyomano Hanine;

- Lfuth du mluo da **4**; a yasire da duwal mittafqe kulle wa yasire da Arminoye dlo şart bı Stanbul dmitaslımi la duwal mittafqe.
- Bu mluo da **5**; camu defoco da thume, dmi'amın u asayış gawoyo, wu gayso Othmanoyo'ste cal xayifo dmitatimo i wolithayde.
- Bu mluo da **7**; ida dnofiq aykanoyutho dkımhadido i mşaynutho da duwal mittafqe, kibın dsaymi mudaxala l'ayya duktho dkıtyo stratejikoyto.
- Bu mlu da **11**; a hayle da Othmanoye dkitne bgawıd du İran u ba Qafqaze gıdmıgroşi ma dukotho dıkbışılın kulle.
- Bu mluo da **16**; a hayle dkitne b'Hijaz, Yemen, Suriya u bu Iraq gıdmaslımi ruhayye la rabhaylawotho da duwal mittafqe dkitne qariwe.
- Bu mluo da **24**; a duwal mittafqe inaqla dhowe mxarbitonutho ba dukotho dkıtyo işmayye şeth hiğmonyotho kibın dımdaxli. Lfuth du qyomo d'Berlin dısm bu siqumo 13 Tamuz di şato 1878 u işmo da şeth (6) hiğmonyotho di dawle Othmanoyto hanine; Erzurum, Wan, Harput, Omid, Sivas u Bitlis.

U Konferans du Şayno d'Paris:

Meqim mid mîmdhe u Qyomo d'Sevr, ba işne di şato da 1919 u da 1920 sim şışalyotho d'Konferanse bi Paris. Ba konferansani driş u qadar wu floğo du cafro da came dkitne tahti mdabronutho da Othmanoye. La konferansani miştawtifanne a duwal qamore wa mmathlone da came dkitne tahti mdabronutho da Othmanoye.

Tloth taşdaryotho da Othuroye azzin lu Konferans du Şayno d'Paris. İ taşdarto qamayto da Othuroye du Iran'wa. İ taşdarto qamayto dazza, bu noquso dhawila esore cama Englişoye'wa. İ taşdarto qamayto da Othuroye mçabil di klayto bceldbobbyto dhawilin a mmathlone da Englişoye, maklelin a fulhonaththe u jbiri dmifroşi me Paris. İ taşdarto trayonitho da Othuroye dazza l'Paris i taşdarto d'Amerika'wa. Bi taşdartathe kîtwo Said Raci, Musa Şükür, Hasyo Afrem Barsom, Piyer Pakus, Aho Aram Ablahad, A.K. Yusuf, Rüstem Nacib, Jan Zabuni, Yuvel E. Varda u Said Antun Namik. Bgawid di taşdartathe dazza lu konferans bişme d'Othur-Kaldo kîtwo mmathlone ma tloth Citotho da Suryoye (Suryoye Ortodoksoye, Şlihe d'Madenho, Kaldoye). İ taşdarto d'Amerika bu konferansano tîbwola dmişatis dawle la Othuroye, wi dawlathe'ste dhuwyo tahti msaytironutho da duwal rabe. İ taşdarto hawila renyo camu falqo d'Bethnahrin i celayto dikmişuw da Othuroye (me laltah du nahro d'Zap hol lu Garbiyo) Omid wa turone d'Armenya'ste dmitacbirî bi dawle dîgimişatso la Othuroye. Bi natije da klayotho mrimone dhawilin an Englişoye wa Amerikoye i taşdartathe lo maşarla. U rişono du konferans F. Wilson mawdacle diklozim dmifloğo i Othmaniye, elo huwle'ste hzayto a came dikyitwi tamo u dlatne Turkoye, bilhude dmitahwelîn a mkone diklozamlîn laşan du şuşoto.

İ taşdarto da tloth'ste, i taşdarto du Iraq dkitwa bi rişonutho d'Sürme Xanim'yo. İ taşdarto du Iraq mu taraf di şultonutho di Britanya mnico laşan dlizayo l'Paris, elo bşart b'21 Tamuz dizzayo meqim l'London, hiw ela aftho dkiba dizzayo l'Paris. Lfuth da Britanoye i sbutho da Othuroye bilhude b'London kiba dmisafyowa. Bu siqumo 17-19 d'Konun u haroyo di şato da 1919, Sürme Xanim bu bayto da Lord (Lordlar Kamarası) du parlamento di Britanya mnaqaşla i sbutho da Othuroye. Sürme Xanim bithir ma tarte taşdaryotho ddaciri idayye xalye ma konferanse, azzayo btalabe rakixtır. Sürme Xanim dliftihla ayya nuqoşo bi sbutho di dawle Othuroyto, bilhude tîbla u garanti du dcoro du camo Othuroyo lu cafrayde. Hatta u talab kyonoyano di hze casqo mu taraf da Britanoye mîstaqbîl mrimono.

Bu zoyudo da lqoyotho dimtaybinne (1918-1920) an athrawotho qamore meqim mu qyomo d'Sevr, cal dhawin cala hadriyat da tarmiyotho dsimi lafu Madenho Mescoyo, mawxa'ste lfuth da mabcatththe abici dfilği i mamlaxtho dimvayacla u qrobo (Othmanoye) laşan markuwi a haylatththe ba falqani.

U Qyomo d'Sevr:

U qyomo d'Sevr bithir mu qrobo qadmoyo dibritho bu siqumo 10 Ob 1920 dimdhe bayn da duwal mittafqe u di şultonutho di Mamlaxtho Othmanoyto bi bethcatiğotho du Seramik bi duktho du qtoro d'Sevr dkityo tlotho kilometre bu macirbo di erişkoyto di Fransa bi Paris'yo. Bu zabno dimdhe u qyomo, u qrobo du furqono da Türk dkimdawamwo bi harayto di hthim bi zoxutho da Turkoye, me darbid du qyomano 24 Tamuz ba 1923 cal dimdhe u Qyomo d'Lozan u dmanhit laşan dmitabiq, u Qyomo d'Sevr mvayacwole i ruşmoyuthayde. U Qyomo d'Sevr kmişakalwo me 433 mlue. Du şrolo i aykanoyuthathe bşikil ğalabe ftiho nafiğo li holo, bu Qyomo d'Sevr dimdhe bu yarho d'Ob da 1920. Lfuth du Qyomo Britanya gimaydowa u Iraq, Fransa'ste Suriya u Kilikya (Adane u hedora) tahtu duyogaththe. A tre qlimani gidmisomiwo manda, awkith gidmitahwewo şalitutho la duwal rabe hol dquğri a qlimani dmotin ldarğo dimdabri ruhayye. Harke ya gidmitarkawwo dawle Araboyto, ya'ste konfederaliye da duwal Araboye. Gidmişataswo dawle d'Armenya, camathe gidmizalwo işekolo di Mdabronutho Yothoyto d'Kürdistan da thumayda dlatwîn idice.

Lfuth du mluo da 62 du Qyomo d'Sevr hiw duktho la zedqe du camo Othuroyo bilhude bi msaytironutho dîgimişatis Mdabronutho Yothoyto d'Kürdistan dmimodi tahtu garanti. U mluwano dmid bşikil gawonoyo u dlawile micne zalilo, bithir'ste hawi celtho kulonoith a Suryoye dcibri tahti mdabronutho di Britanya. Bu

gawonoyo u mluo hreno dmaqbil'ste; mawdacwo Turkiya camgabid dgimahwiyo fšitutho lani dlatne Turkoye lašan didicri lu athraththe, u gidobo'ste tazminat mqabil da husrone dlaqin. Mi naqla da duwal qamore dimšarelin ba lqoyotho qamoye du floḡo di Mamlaxtho Othmanoyto, bayn da ittihat u Terakijiyē'ste hawi šuhlofe. An rišone qamoye da ittihat u Terakijiyē Talat, Cemal u Enwer Paša, bithir mid u gabo da Othmanoye-Almanoye dimvayaclin u qrobo, bi tre Tešrin u haroyo rawixi bi sfito Almanoyto u mahzamme. Bu zabnana bdele Mustafa Kemal dnofiq lu plan qadmoyo. İnaqla dsimiwo a lqoyotho du Qyomo d'Sevr, a Turkoye mahwewolin hfuxyo u qayimiwo cali raḡlo. Bu tecliyo da reḡše di umthonoyutho u gabo da Turkoye dmabdele aḡuno hatho, sim tendifo etnikoyo mqabil da Pontusoye Yawnoye.

Ba Lumode d'Erzurum (23 Tamuz 1919) u d'Sivas (4-11 İlül 1919) dimbayni a lqoyotho qamoye du Qyomo d'Sevr, rfidi a mšatsonwotho da duwal d'Armenya wu Yonan. Grišše a came Mašilmone d'Anatolya'ste sruhayye, u bu siqumo 1 Odor bi šato da 1920 sim qroyto di hdoyutho u du qrobo mqabil da Mšihoye. Camgabidathe lašan dan athrawotho emperyalist dlimotin lu yamo komo, a Bolševik hawilin lqoyto cam Mustafa Kemal, u midde fusqono dgimcadriale. Mustafa Kemal bu siqumo 19 Odor ba 1920 xid alternatif li šultonutho di Istanbul, mšatasle mawtbo hatho bu išmo u Mawtbo Celoyo du Camo, u bu knušyo qamoyo dsim b'23 Nison mnaqe rišono, wu hawrayde u qariwo İsmet İnönü'ste mamte li rišonutho di Mdabronutho folhoyto.

Lašan u mašiqlo d'Sevr dlifoyit la haye, bi Hziron ba 1920 a Turkoye mabdelin qrobo hatho mqabil da Arminoye. U qrobo dsim cama Arminoye bu qyomo du šayno dsim bu yarho d'Konun u qadmoyo hthim u mbayin u thumo du madenho di Turkiya. U Qyomo d'Sevr dmaqbil bu siqumo 10 Ob ba 1920 mu taraf di šultonutho di Istanbul, xliq aftho hathto lašan di šultonutho d'Ankara u simla xain kulman dimdhele u qyomano. Bithir mu qrobo da Arminoye-Turkoye a Bolševik cabiri l'Erivan, bithir mu siqumano'ste Armenya hawyo Qutnutho da Sovyet. Bu šikilano u plan d'Armenya i rabtho dimqadmole Sevr la Arminoye lo najih. Bu siqumo 16 Odor ba 1921 mdhe u Qyomo d'Mosko, bayn da Turkoye u du Huyodo da Sovyet. Camu qyomano dim'akdi a thume, a tre gabe'ste lo maqballe u Qyomo d'Sevr.

U Qyomo du Šayno d'Lozan:

Bi natije da qrobe u da qyome mšakli a thume du madenho d'Turkiya, Suriya wu Yonan. A thume di Turkiya'ste bha qyomo baynothemwothoyo, fayiš klozim dmitaqbiliwo mu taraf dibriitho. Turkiya fayišwola ha thumo dlatwe mbayno. Hano'ste u thumo du Iraq dkitwe tahti šalitutho da Britanoye'we. Harkeste bu zoyudo dgimibayanwo u qadar da Suryoye Madenhoye (Othuroye-Kaldoye) u qlimo d'Hakkari-wu Garbiyo du Iraq'we. İ celtho du sahmo rabo dlimbayin u thumano'ste, cal da Turkoye dimdacanwo dkitlin zedqo b'Mawsal'we. Ba lqoyotho dmid aclayye fusqono dmisomi b'Lozan, i sbutho d'Mawsal hdo ma sibwotho dnafiqowa li holoyo.

A lqoyotho mšarelin bu siqumo 21 Tešrin u haroyo da 1922 bu Qusro d'Ouchy di mditho d'Lozan di Swisra. La lqoyothani mištawtaflin a mmathlone di Britanya, Fransa, İtalya, Yaban, Yonan, u Huyodo da Sırp-Hırvat-Sloven, Romanya u di Turkiya i hathto. A mmathlone da Suryoye (Othuroye-Kaldoye) lo midi la knušye celoye d'Lozan, elo u mmathlono da Englišoye Lord George Curzon, ftiho mawdacwole dgimdafic a manfacat da Suryoye. A knušye dkitwolin asirutho ba qalilotho bu siqumo d'12 Konun u Haroyo da 1922 bi rišonutho d'Lord Curzon mabdanwo. Lord Curzon bu mamlayde du futoho i sbutho da qalilotho cal dmidowale calu asas di tawditho u bu xitabayde'ste mirle; a Mšihoye wa Mašilmone qalilotho. Mamtewole i šawyutho da qalilotho da Mšihoye d'Asya u da qalilotho Mašilmone d'Urifi lu yawmoyo.

İsmet İnönü lu knušyo di 13 d'Konun u haroyo dmištawtaflewole xid mmathlono di Turkiya, mawdacwole dkbic dimšawšit esore towe cama Nasturnoye u Arminoye. Aḡa Petrus xid mmathlono da Suryoye (Madenho u Macerbo) u da Ezidoye meštawtafle la knušye tahtoye dkitte asirutho ba qalilotho. Bu zabno du knušyo bayn İsmet İnönü u Aḡa Petrus hawi hın lqoyotho. Bi natije İsmet Paša, mawdacwole a zedqe da qalilotho lašan dmitaqbi bu asas da qyome haroye dsimla i šultonutho di Turkiya b'Urifi kibe dmitaqbili,

elo b̄sart a Mašilmone dkitne ban athrawotho šbobe'ste diklozim dmistafdi me cayni zedqe. Bha ma mamle dsimle Lord Curzon bu siqumo 9 Konun u haroyo da 1923 dmawdacwole dikmiftakir du mluano dkibe dhowe makfiyono dimdafic a zedqe da qalilotho. Liyan huwwe likmityaqanwo a qatre dkito dkibin dmilhoi ba mluani. U Qyomo d'Lozan mdhe bu siqumo 24 Tamuz da 1923. Ğer ma thume Misaki-Milli dimbaynilin a Turkoye b'Mawsal (U thumo du Iraq) maqbil.

Biħir ma knuşye dcala qalilotho u mu ltomo d'16 naqlat du komisyon tahtoyo, a mluani dkitlin asirutho ba qalilotho maqbili bu qyomo. A zedqe da qalilotho dkitne bu taro da mlue 37-45 du fosuqo da tlotho du qyomano hanine;

§ **37;**

Turkiya, xid qacida asas mestacnonithoyo bi mawdyonutho da fusqone dikhibŝi mu mlu da 38 u hol lu mluo da 44, u cal ayya qonune, yönetmelik, nomuso u cbodhe-mucamalat ruşmoye dmitre dhowin saqibloye da fusqonani, u cal ayya qonuno, yönetmelik, nomuso u mucamala ruşmoyto'ste dmitre dmihŝowi celaytir ma fusqone dmir aclayye.

§ **38;**

İ şultonutho dı Turkiya, kamiloith dlo gmiro-noquso mestacnonithoyo dimdafco cala haye u cali hirutho dkulnoŝo dikyotuw b'Turkiya, mayna kenşo, umtho, camo dmawlid (nationality) dlo frişutho d'leşono, genso (Soy) aw tawditho.

§ **39;**

A qalilotho dlatne Mašilmone elo dkitne masre bi barmothoyutho Turkoyto, gidmistafdi me cayni zedqe mdinoye u siyasi di barmothoyutho dikmistafdi a Mašilmone. Kulnoŝo dikyotuw b'Turkiya, dlo friŝutho di tawditho, qumu qonuno gidhowe ŝawyo.

§ **40;**

A qalilotho barmothoye Turkoye dlatne Mašilmone, hem bi xasra du huquq u hem'ste bu terkiwayde, cama barmothoye Turkoye hrene gidmistafdi me cayni cbodhe-mucamalat u garantiye. Gidhowin morid zedqo ŝawyo ba sibwotho dilonoyo hinne dgidobin a masrafaththe kibin dimŝatsi kul ŝikil dŝutose di mcadronutho, tawdithoye u kenŝoye, kul ŝikil madraŝoytho u ŝutose dikŝibhi lani xdu tewlifo u du yulfono dimdabrinne u dsaymi u duyogaththe, u ba dukothani bhirutho kibin dmistacmili u leŝonaththe u dsaymi a zawhe tawdithoyaththe.

§ **41;**

Bi sbutho du yulfono gawonoyo, i ŝultonutho dı Turkiya, la nacime da barmothoye dlatne Mašilmone gidmahwiyo i fŝitutho diklozim laŝan dhozin ba madraŝoytho ŝarwoye yulfono bu leŝono emhoyaththe ba mdinotho u qastrat dikyitwi. U qonunano likmonic i ŝultonutho dı Turkiya bi ananqoyutho-bi jbariye dmawlifto u leŝono Turkoye ba madraŝoythani dmir aclayye.

§ **42;**

İ ŝultonutho dı Turkiya, kmaqbito dmimodi a tedbire kulle diklozim laŝan a qatre di aykanoyutho da eqaryotho udu statu da qalilotho dlatne Mašilmone, du huquq di eqartho, di aykanoyutho du statu farsufoyo, wi sbutho du ŝikil du farsufo, dmıŝroyi lfuth da cadat da qalilotho. A tedbirani, ba komisyon diloye digminaqin bŝikil ŝawyo ma mmathlone da qalilotho dkitlin asirutho cami ŝultonutho dı Turkiya gidmitarkuwi. Dnofiq saqibloyutho'ste, camhdode gidmnaqin u gidmbayni ha mdabrono celoyo mbayn di ŝultonutho dı Turkiya u du Mawtbo di knuŝto da Came u da Huquqçiyeye d'Urifi. İ ŝultonutho dı Turkiya mestacnonithoyo dimdafco a Citotho, a Hawrat (Sinagog) a bethqbure wa ŝutose hrene di tawditho dkitne cayid da qalilotho dmir aclayye. La waqfat, la ŝutose tawdithoye u di mcadronutho da qalilothani dkitne b'Turkiya camgabid dgimitahwelın kul ŝikil fŝitutho u aftho laŝan dmiŝatis ŝutose hathe di tawditho u di mcadronutho, i ŝultonutho dı Turkiya likmanqıso'ste i fŝitutho dmahwela la ŝutose diloye hrene dimŝatsi bu dumyano.

§ **43;**

A barmothoye Turkoye da qalilotho dlatne Mašilmone, camgabid dligimisim zoriye aw qedome maqbil

di haymonuthaththe u da zawhe tawdithoyaththe, ba yawme du batlono şabthoyo dlowin hadire ba bethdine aw me fothid dlimamtin ayya ha ma cbodhe dkomarla u qonuno li duktho'ste, lıkımvayci a zedqaththe.

§ **44;**

Turkiya, ba fusqone da mlue dmeqım mu falqano, bi kayle dcamı asırutho dkitla cama qalilotho dlatne Maşilmone, dmitamte medone bdarğo baynothemwothoyo'ste kmaqбіlo dmitahti tahtu garanti di knušto da came.

A fusqonani, hol dlo mıhzoyi dlikmanfici mu zoyudo du Mawtbo di knušto da Came lıgımışahlifi. İ Mamlaxtho di Britanya, wa şultonwotho dı Fransa, İtalya u du Yaban du Mawtbo di knušto da came camu qyomano kmaqбіlı dlaybın rıfdhi u şuhlofo dgımısım b'ayya mede, inaqla u zoyudo dhowe mittafqo acle.

§ **45;**

Ba fusqone du falqano, a zedqe dmawde ebayye laşan da qalilotho dı Turkiya dlatne Maşilmone, u Yonan'ste mawdale ebayye, laşan di qalılto Maşılmonitho dkıtyo bu athrayde.

İ hiyoyutho wa zedqe du camo Suryoyo bu Qyomo d'Lozan cal dlomidi tahtu garanti, bıthır'ste laqi ba hbose u hjome. İ Qutnutho dı Turkiya dımşatso ma şartat du qrobo qamoyo dibritho a came dıkcaşı bgawa dilonoyo laşan da Suryoye qalibo lbethqbure. A mlue du Qyomo d'Lozan dkitlin asırutho ba qalilotho dlatne Maşilmone dkımbayni u esas dımşatsonutho di Qutnutho dı Turkiya, mşakli laşan dlo mitawde ba zedqe da qalilotho.

A fusqone dmıdi bu Qyomo d'Lozan laşan da qalilotho dlatne Maşilmone bnişo dmaqncı britho falqo menayye dımtabqi cala kenşe Arminoye, Rum u Hudoye dkitne b'Turkiya, elo u zedqano lo tre dmitıstacmıl mu taraf du camo Mşihoyo Suryoyo. A Suryoye dlatte ayya garanti qonunoyo u dlo hişıwi xid hiyoyutho etnikoyto, heş bi şato qamayto di Qutnutho laqın ba siyasat du tenkiro u du lhoyo. Ba qlime dkitne Suryoye Turabdin, Hakkari, Urhoy mahıtwo ambargo kenşoyo, siyasi, momunoyo u marduthoyo cala Suryoye da qlimani. A qlime Suryoye dixiri lu şuşoto momunoyo, trin'ste hrime mu yulfono du leşono emhoyo. U haylo mhaydono ihidoyo du camo Suryoyo dkıtyo i mdabronutho di cito dmıdo tahtu hboso, mnici a şuşote da timoyotho tawdithoye u marduthoye.

Mıstacmıl ğalabe şbile-yöntem du cwodo; xdu myodo du cafro bi zoriye, bu lo myodo di şawyutho da qonune ba bethdine, bu şedoro li folhutho la qlime dkitte şartat casqe di gewografiya, bi frişutho dsim acle bi tawditho, bu tehito di madatho yaqurto, ba hjome guşmonoye dsimi u ba siyasat di zuchto u di golutho. Mu zabno dımşatso i Qutnutho dı Turkiya laşan dmitaqımo i ithutho du camo catıqo di duktho dkıtyo u camo Suryoyo, ba mo işne haroyani sim cuqobe yaqure du lhoyo di marduthayde, du leşonayde, di tawditathayde u la ağre kulle dıksaymıle camo

I Aykanoyutho da Suryoye bu Doro Haroyo b'Turkiya:

Bi şato da 1924 u gayso di Qutnutho dı Turkiya mabdele awul cuqobo mqabil da Suryoye Madenhoye (Othuroye) dıkcaşıwo ba qlime d'Hakkari u du garbiyo du Iraq. An Othuroye la qırywothaththe du qlimo d'Hakkari dıtranwolın ba 1915, dacırılın bıthır ma 1922. Cal dheş dlo mbayanwo u thumo d'Turkiya-Iraq, u dcoro ba işne da 1923 u 1924 zıttır zayıdwo. An Othuroye dlayimi b'Urmiya, Hakkari u bu garbiyo du Iraq laşan dımdafci ruhayye, bi mcadronutho mhadadto da Englışoye mıdde zayno. Liyan bu zabnano u Iraq tahti mdabronutho, wu İran'ste tahtu tesir da Englışoye'wın. A mdabrone dı Turkiya cal dlo şrewolın i sbutho d'Mawsal cama Britanoye, hozanwo an Othuroye celtho dgımawfıqi i tahrazto dkitte cal Mawsal lu xalyo. Calathe a zawce wa esore da Othuroye kulle, mitahqıbiwo mu taraf di dawle dı Turkiya. Bnişo laşan dmitaltım mawdconutho calu haylo u cala mkone da Othuroye mu taraf da mdabrone hiw wolıtho la hayle folhoye dı Turkiya. Bu zabno dmsimiwo a kşofani b'7 Ob bi şato da 1924 a Turkoye dkitwolın wolıtho laqın

bu hfuxyo da Othuroye. U tecliyo du rišo dimşarele bu siqumano, msarhable i hadiriye du hjomo di dawle dı Turkiya. Bu siqumo 13 Ob bi şato da 1924, u taşoro wi tahrasto du cuqobo dimqadmole u Rişono Gawonoyo di Mdabronutho Turkiya li şultonutho, bu siqumo 14 Ob di şato da 1924 maqbilo mu taraf di Sictho da Wazire. Lfuth du fusqono dmid a hayle folhoye me finyotho mşahilfe, marmışi la qlime dı Gziro, Hakkari, Wan u Bitlis. Mşadır tmone tayosyotho me İzmir l’Mırde. Sim kul şıkal dhadiriye du lojistik u du beth zayno-jabxana. Sim esore cama rişone da caşiryotho da Kurdoye u hiw rişwe. Mtaksi’ste a hayle da caşiryotho u mafiti li harake. Mqabil di methcadronutho dgıdithyo ma Othuroye da fenyotho d’Urmiya’ste, mid tadbire casye. Bu siqumo 3 İlül ba 1924 mabde hjomo cal alfowat d’Othuroye dkitwin bu qlimo d’Hakkari. Sim hjomo me kmo xasawır calu qlimo dikmişakıl ma fenyotho qariwe d’Beytuşabap, Hakkari, Oramar, Çukurca (Çal) u Amadiye. U cuqobano mdawamle hol li harayto d’İlül da 1924. Bi natije qtil ba mowat Othuroye, ba casrowat qiryawotho mawqıdhi mahriwi, u mede dfayış’ste jbiri dimgalwin lu Iran u lu Iraq.

Bu cısyono d’Şex Said dibdele ba 1925 u bu zabno dmabde tıhqobo mqabil d’Hajo Ağa b’Turabdin, qtil ğalabe Suryoye. Bu zabnana ğalabe Suryoye me Turabdin fayışi jbiroye dimgalwin l’Suriya. Bu siqumo d’15 Konun u qadmoyo ba 1925 bi natije du fusqono dmidle u Bethdino d’Lahey, i knušto d’Akwam maqbela u thumo dkıtyo bayn Turkiya wu Iraq dikmidic u xtuto dı Bruksel, dhowe thumo ruşmoyo. Bi natije da fulhone diplomatikoye hfite dmaşın b’5 Hziron ba 1926, bu qyomo dimdhe bayn da mdabrone dı Britanya, Iraq u Turkiya mamte şeryono li sbutho d’Mawsal.

Bu şuroyo du qrobo trayono dı britho, i dawle dı Turkiya mbayanla a siyaset diloye dkitla mqabil da noşe dlatne Maşilmone. A clayme gawre da Suryoye kulle, bu qonuno du tuyobo lu qrobo-seferberlik dmawfiq maltimi. Hani macwidi ba şuğlone yaqure (ba darbone du hadid, da bethtawse, da radoyotho, ba şuğlone da binyone, ba macimle du tefşiro dikmisomi a medone mu hadid u ğer). Laşan u quyomo dı Turkiya me hatho bu falqo du macırbo dikmisamwo şuğlone momunoye, elo a dukotho dcayıwo a Suryoye trin hrime mu medano. A casqwotho du momuno u di faqirutho dyariwi bu şıkılano, mşakelın a şartat di golutho da Suryoye. Bi madrašto, bi folhutho bkaryoith bkul duktho di cyeşe sim hbose tawdithoye, psikolojik u guşmonoye mqabil da Suryoye. A hbosani simi bşıkıl taksonoyo-sistematik. A hayle di dawle ba guroye-prowakasyone dsimila bidactho, camgabıd ditrela a noşe dkitne morid etnikoyto u tawdithoyto fışto dhowin mqabil dihdode, msarhabla’ste i golutho.

Bi mditho d’Midyad d’Turabdin dikcaşıwo eba bu zoyudo da Suryoye, bi şılutho-hijje da gedşe d’Qufrus bu siqumo da 1962-1963, mtakis taglıtho du halxo mu taraf da sicotho diloye di dawle dmiştawtifalle a noşe tuhmonoye qaşye. U nišo du medano laşan dmabdin hjomo mqabil da Suryoye’we. Bithır mu halxano dfayit dlo admo, dilonoith a Suryoye dkitwin b’Midyad u hedora bı dukotho mşahilfe laqın bı hjome. Ma celotho da guroye-prowakasyone, da hbose u da casqwotho momunoye a Suryoye bu şuroyo lu Istanbul, u bithır ba işne da 1960 bu ftoho da tarce d’Urifi xıd cawodo u goluyo bdele dimgalwe. Bithır i dawle azza cala dayre u citotho’ste. Bu fusqono dmid bi şato da 1978 a Dayre d’Mor Gabriel u d’Kurkmo dkitne ba thume di mditho d’Mırde sxiri. Xıd celtho’ste mahwe, a dayrani kimrabın ağuniste lu tukoso Arminoyo ASALA. Bithır mathe b’29 d’Teşrin ba 1978 ha ma farsufe idice d’Kfarburan Indrawos Demir dmarış acle bu zayno qum du tarco du baytayde u ba hamşo buğre dqayıthle bsadre qtil. Camu qatlano a Suryoye kulle dfayışi bı Kfarburan mgalwelın l’Urifi dilonoyo lu Swed. İ harake di goluthathe m’atharla cal Turabdin kula, Botan u Hakkari u cala qiryawotho hrene da Suryoye.

Bu inqilab folhoyo dsim bı 12 İlül da 1980, i siyase du hboso u di galwoyutho hawyo bşıkıl ftıhtır. Bu nomuso esonoyo da 1982 dmahıt u qroyo du yulfono di tawditho Maşılmonitho bi zoriye ba madraşoytho, trele tesir rabo calu camo Suryoye dkitle hiyoyutho di tawditho Mşihoyto. U yulfono tawdithoyo di Maşılmonutho dı zoriye, cal dikhobış bgawe a yolufe Mşihoye, an eqaryotho dlo mşadarre a nacimaththe li madrašto, mnaqelın u darbo di golutho. Bu tesirano dixliq u ba mkone di golutho l’Urifi dsimi fıştır bşıkıl taksonoyo-sistematik (U texifo du tewfiqo du pasaport, a duyoqe dıkmisomi ba bethtawse la noşe diknıfqi

lo qonunoyo, u şekolo da şabakat di galwoyutho u ğer) bu rişo da işne da 1980'yat fthiln darbo la Suryoye dimgalwın l'Urifi. Bu maşıqlano mahit'ste ido calu mal mulk da Suryoye.

Mqabil du ağuno zaynoyo dmabdela i PKK b'15 Ob bi şato da 1984, a hayle du gayso Turkoyo bu zoyudo tfiqi la qlime du Madenho u du Taymanmadenho. İ Qutnutho di Turkiya camgabıd da tedbire ğalabe dmıdla laşan dsaymo hbose cala hfitwotho diksaymo i PKK, bu yarho d'ıyor di şato 1985'ste ruşmoyo mafitla la haye u sistem da msatrone-qoruyujiye di qriho. Dilonoyo dmıstacmılo i tawditho mqabil da Suryoye, u dımcamis cayno cali methtaksonutho du tukoso d'Hizbullah bgawıd di dawle, dsımlle ğalabe hfitwotho du qatlo u du tehzimo mqabil da Suryoye. Camgabıd da noture di qriho u d'Hizbullah, a kunoşe-tim diloye wa sicotho ğnize di dawle, bkul şıkil di hbose cwıdılın laşan dıtorın a Suryoye dmahzımı mu qlimo. Cil mathe ba casrowat Suryoye dlo trelın mu athro qtili bayn da işne da 1987-1998. Camathe xıda qalilotho kulle dkitne b'Turkiya, a Suryoye'ste bde dmimodi la buqore mi Sictho du Tehqobo da Qalilotho dımşatso bşıkil ğnizo mu taraf di dawle ba 1960'yat. A sayome dğalabe gedşe u hjome fayişi ğnize.

Mi celtho da hbose dsimi bşıkil taksonoyo-sistematik cala Suryoye bithır mi mşatsonutho di Qutnutho di Turkiya, cıl ma mo tışci du menyono da Suryoye, mgalwele larwal du athro. Camathe mi celtho da siyaset da hbose dsimi, a ftakare umthonoye-siyasi dbayn da Suryoye lo mşawşıti. Me fothıd da siyaset mrimone dmaşın b'Turkiya, ma işne da 1980'yat wazolo, a ftakare folitiqoye mşarelin dmişawşıti bayn da Suryoye.

A Hbose Dlaqın a Suryoye b'Turkiya:

- Bu şuroyo dani; mqabil da Suryoye dikcaşıwo bi şato da 1924 b'Hakkari u hedora, sim cuqobo rabo u rwiho dhawi celtho dmiqtil ba alfowat dibnaynoşe, dmitahıw ba mowat qıryawotho u ba casro alfowat dnoşe'ste dmitfoki lgawıd du Iraq. A Suryoye bu zoyudo dikcaşıwo bu qlimano ğer me kmo qıryawotho, a hrene kulle maxlanwo.
- A Suryoye dkitwın bi şato da 1924-25 b'Urhoıy u hedora dilonoyo simi guloyo-sürgün li mditho d'Holop d'Suriya.
- Bu taro du qonuno Taqriri Sükün dmawfiq mu Mawtbo Celoyo Camoyo di Turkiya (TBMM) ba 1925 a Suryoye mazici u dişi.
- Bi şato da 1928 i madraştı haroyto da Suryoye dkitwa b'Mırde sxiro.
- 3 Teşrin u haroyo di şato da 1928 mnic dmitıstacmıl othutho-alfabe hreto bgawıd da thume di Qutnutho di Turkiya larwal mi othutho Turkoyto. Bu şıkilano i kthawto catiqto da Suryoye dmıstacmılo ba alfowat işne mnico.
- 1 Teşrin u haroyo di şato da 1928 bu qonuno dmawfiq, mnici a leşone kulle dkitne larwal mu Turkoyo. U qonunano 1 Konun u haroyo da 1929 wazolo fayıt la haye.
- Bi şato da 1932 i şıltonutho di Turkiya mawfaqla i Fateryarxutho di Cito Suryoyto Ortodoksoyto larwal ma thumayda, trela u camo Suryoyo dlo rişonutho tawdithoyto u mbarbazla i methatksonutho di cito. U Fateryarxo di Cito Suryoyto Ortodoksoyto Mor Elyas Şakir bithır mid sim guloyo-sürgün azzeyo lu Hind u tamo mşane. Bithır mathe u kursiyo di Cito Suryoyto Ortodoksoyto markuw b'Suriya dkitwa bu duyoqo da Fransoye.
- An işmone da finyotho di gewografiya u da dukotho dikcaşıwo mşahlıfi u hiw elayye işmone hathe bu Turkoyo.
- Lfuth du qonuno du kunoyo-işmo trayono dmawfiq 21 Hziron da 1934, me darbid da işmone dkım'akdi u binyono etnikoyo wa diloye da bnaynoşe bi zoriye mahit işmone Turkoye. Bu şıkilano kulnoşo me darbid da işmone di eqartho, fayiş jbiroyo dımşahlıf u kunoyayde lu leşono Turkoyo.
- Bu maşıqlı du qrobo trayono dibriho bu işmo di madatho di ithutho (varlık vergisi) mahit madatho yaqırto calu camo Suryoyo, u maşe siyase di faqırutho u du wexoro du momuno ba fenyotho dikcaşı.

- A şultonwotho wa mşale di dawle di Qutnutho Turkoyto, bithır mu qrobo trayono dibritho mdawamme bi marhibonuthıo calu camo Suryoyo. Bi natije di siyasathe qtil ğalabe Suryoye. Naqlahreto me fosid da gedşe d'Uqfrus di şato da 1963, bu şeşjoco da mşale di dawle sim hjomo mkanşo cali duktho rabtho dikcaşıwo eba a Suryoye cal Mıdyad.
- U şutoso du tehqobo da qalilotho dımşatis ba 1963 bşıkıl ğnizo mu taraf di dawle, mahıt xutmo cala Suryoye, awkith bde dmitahwe mawdconutho aclayye.
- Bi şato da 1979 mid fusqono mu taraf di dawle, laşan dmitahwe duroşo di tawditho Maşılmonitho la Suryoye ba madraşyotho di dawle.
- Hol li şato da 1980 bi warqo di hiyoyuthayde mıkthawwo Suryoyo u Mşihoyo. Bithır mi şato da 1980 u xabro du Suryoyo maqım bılhude bde dmıkthuw Mşihoyo. Bi şato da 2000 i miltho du Mşihoyo'ste maqımo u bu şıkılano hthim u tewdico di hiyoyutho tawdithoyto b'Turkiya.
- Bu rişo da işne da 1980 wazolo bi natije da hbose dsimi ba casro alfowat Suryoye mu qlimo dı Turabdin mgalwelın l'Urifi. Camgabıdathe ba alfowat mawfiqi mi barmothoyutho u mahıt ido calu mal-mulkaththe. Bzabno karyo Turabdin u Hakkari ğer me kmo alfayo dıbnaynoşe, kamiloith maxlın ma Suryoye. A bnaynoşe dlabici dımgalwın cal dsim hbose u hjome yaqure mu taraf da hayle dıktıcnı a zayne di dawle, zıd me 50 farsufe Suryoye qtili me noşe dlatne idhice. Bu şıkılano cal dımşare bu tendifo etnikoyo du qlimo d'Turabdin i golutho'ste bsurhobo mazido.
- Bi şato da 1997 mid fusqono mu taraf di Qutnutho dı Turkiya dımsxori a tarte dayre dfayışı mi mardutho rabtho di Mşihoyutho dkitne Mor Gabriel wi Dayro d'Kurkmo, u mnic dımsim ba dayrani yulfono bu leşono Suryoyo.
- 10 Teşrin u qadmoyo di şato da 2000 u kohno d'Omid Qaşışo Yusuf Akbulut cal dımrle a Suryoye'ste qtili, hkim bi fliğutho bu bethdino di mşaynutho di dawle b'Omid. A noşe wa şutose dıkmıjğoli calu qtolğenso da 1915 heş komisomi tahdit.
- Bu siqumo d'Konun u qadmoyo da 2002 bu qonuno dımhaydır mu taraf du mdabrono gawonoyo da waqfat di Qutnutho dı Turkiya cal ditlib la Suryoye statu di qalilutho, meqım dımiqadım lu Mawtbo madcır mu taraf du şutoso da wazirwotho. Bithır me 99 işne i dawle dı Turkiya bu taro dımbayanla u Qyomo d'Lozan heş likhızıyo u camo Suryoyo xid camo Mşihoyo, u calathe kmitankiro i ithuthayde
- Bi şato da 2008 me hın şutose di dawle u mu taraf dıkmı qırywawtho şbobe ftih dacwat cala arcotho dkitne cayıd di Dayro d'Mor Gabriel bnişo dmahti ido aclayye sim hbose.

Ba Qyome Hathe Lıklozım Dımitankiri a Zedqe du Camo Suryoyo:

İ Qutnutho di dawle dı Turkiya meqım işne yarixe mrajacwola dhuwyo hadımto bu Huyodo d'Urifi. Elo cal dlo mamtela a kayle-kritere du Huyodo d'Urifi li duktho, u talabano dida makle. Liyan i Qutnutho di Turkiya khızıyo u hloqo da dawsat ba sıbwotho di demoqratooyutho, tahluka li siyase di tuhmonoyutho u du şıkıl ha dkitla. Laşan da hiyoywotho frişe naqlahreto dlowelın ithutho, lıkıbcı dıtırıyo ma siyasat du asimilasyon, du qtolğenso u du tenkiro dıkmışyo. Mu zabno du Qyomo d'Lozan u hol ladyoma ğalabe ma qyome qlimoye u baynothemwothoye dımdhalla, mıdla esas lruha i mşaynutho, i anti demoqratooyutho wu myodo da tedbire mqabil da came dkitne bgawa. Hın ma qyome dımdhalla bi xasra da zedqe noşoye'ste, fayışı cali warqo u b'ayya şıkıl lo mtabqi. Xıd hze bi tasfitho-sözleşme dı Stanbul, inaqla dıkhızıyo mkono-fırşa ktıryo mawxa qyome.

İ tahwitho-belge mşawtafto dımhaydıro bu siqumo 08 Konun u haroyo di şato da 2000 laşan dımiqadmo lu Huyodo d'Urifi u lu ray gawonoyo dibritho, mbayanla u strateji şarıro di Qutnutho dı Turkiya. Liyan i tahwitho mşawtaftathe, cal dımhaydıro calu asas da manfacat momunoye, saqıbloytoyo cam ğalabe qyome dkitne; u ştoro-Sened Haroyo d'Helsinki, du Qyomo d'Paris, di Tasfitho d'Wiyana, da Kayle d'Kopenhag u d'Emwotho Mhaydotho. İ tahwitho mşawtafto dımhaydıro bayn du Huyodo d'Urifi u Turkiya elo dlo fayıto la haye, u dfayışo laxalftır mu Qyomo d'Lozan, mi xasra da Suryoye, Arminoye, Rum, Kurdoye

u ġer qalilotho, luwla i olsoyutho diklozim la zedqe da camani. Bi natije du tewfiqo da herge maktabzabnoye, kcaşına keşlo-şak ba qyome hathe'ste dgımımdhe cami Qutnutho dı Turkiya dgımaşyo a siyasat du tenkiro. A zedqe farsufoye, marduthoye dikmitawdici bi tahwitho dımhaydhiro bayn Turkiya wu Huyodo d'Urifi'ste, cali fotho xid cyodo-formalite mamtin lu yawmoyo. Liyan u Huyodo d'Urifi cal dikmaşe siyase du terwiho di şuqaydhe, lo kle cala zedqe diloye da came, cali aykanoyuthaththe ducdo u calu dactith diththe. Ahna camu camo Arminoyo i ntırtaydhan man athrawotho d'Urifi kulle, dımhaydhiri u dmaydi fuscqono cala mkomyotho du qtolğenso (Sayfo) da 1914-15 dcalu camo Suryoyo. Calathe bkul Qyomo hatho dgımısım cami Qutnutho dı Turkiya, ktılina dmimodi asas a timoyotho demoqratikoye, a zedqe etnikoye u marduthoye du camo Suryoyo.

Bu اساسانو xid Huyodo Suroyo d'Urifi (ESU), kmacızımina a duwal dkitte kirath ido-ımdha bu Qyomo d'Lozan, wa mşale da şutose du Huyodo d'Urifi u d'Emwotho Mhaydotho dsaymi harake bmadhco u dhizin i şrolutho du camo Suryoyo u dmaqımi a hbose da mo işne dcali hiyoyutho etnikoyto umthoyto u kenşoytayde mi holo.

A Talabe;

- Laşan dmitaqımi mi holo a siyasat du tenkiro dikmitaşın mçabil du camo Suryoyo a duwal dımdhelın u Qyomo d'Lozan dmamtın a wolyotho wa mşalonwothaththe li duktho.
- U Huyodo d'Urifi u Emwotho Mhaydotho dımşakli mekanizma dgımawdıyo bi hiyoyutho u dgımaydo a zedqe du camo Suryoyo kulle tahtu garanti.
- Dmitawde bu qtolğenso da Suryoye da 1915, mu taraf di dawle di Qutnutho dı Turkiya u d'Emwotho Mhaydotho.
- Bi ohnutho du yawmo şatonoyo da 100 işne du Qyomo d'Lozan dmitayıb ha Konferans baynothemwothoyo.
- Dmısım buhono cala hawbe dsımla u cala celotho da husrone dhuwla ba 100 işne haroyani i dawle di Qutnutho dı Turkiya lu camo Suryoyo.
- Dmişatis mmatlonutho tahtu tatlıyo d'Emwotho Mhaydotho laşan dımtahqıbo i aykanoyutho da Suryoye dkitne b'Turkiya.
- U camo Suryoyo dmitaqbil bgawıd da thume dı Turkiya xid camo di duktho wa zedqayde dmimodi tahtu garanti du qonuno nomusoyo.
- A Suryoye dmimodi şawyo ba qonune xıda barmothoye hrene dıkcaşı b'Turkiya, dlo syomo dı frişutho di tawditho, du leşono, du ġınso, etnikoyo u qlimoyo.
- Dmitawde bu zedqo du yulfono farsufoyo u mkanşo du leşono Suryoyo.
- Dmitawde bu zedqo du camo Suryoyo dkibe dmacış u dımşawşıt bhirutho i marduthayde wa cadad dide.
- Dmitawde bi hirutho di slutho tawdithoyto du camo Suryoyo.
- Mi naqqa dımşatso i Qutnutho dı Turkiya hollucdo a dukotho dxalın wu mal wa mulkone da Suryoye dmitadciri.
- Ruşmoyo dmitawde ba şutose u tukose siyasi, kenşoye u marduthoye kulle du camo Suryoyo, aw dmitawde bu zedqo dmişatsi.
- Dmitawde bu zedqo du tboco-froso bu leşono Suryoyo.
- Dmitawde ba zedqe demoqratikoye du camo Suryoyo.
- U camo Suryoyo dmitaqbil bi hiyoyuthayde i umthoyto.

- Bi sbutho di hadomutho di Turkiya a tahwiyotho mşawtife dgimşawşatlın u Huyodo d'Urifi dmidawzini lfuth da qyome baynothemwothoye, u bu tarano'ste dmitawdic u camo Suryoyo.
- A zedqe dhiwi b'Lozan la qalilotho dlatne Maşilmone lfuth da şartat hathe dmidawzini u dmitahwin rwihtir lu camo Suryoyo.
- U camo Suryoyo lo xid qalilto tawdithoyto, elo xid hiyoyutho etnikoyto dmitawde ebe mu taraf di Turkiya.
- U zedqo du yulfono bu leşono emhoyo Suryoyo ba qonune nomusoye dmimid tahtu garanti u dmiftih madraşoytho.
- A hbose tawdithoye dkito calu camo Suryoyo dmitaqimi. U iqoro wu şubho di cito wa mulkone dkulle dkıtne cayıd dida dmitadcıri.
- Dmiftih hudre kenşoye u marduthoye, gude du spor, kuloyotho-Enstitüt, akademiye u waqfat.
- Dmıtbıc u dmıfariq bu leşono emhoyo sfaryawme, mğale, kthowe, syomune-broşüre, fuşoq mele-sözlük, ansiklopediye, mhawyone-kataloge u ğer materyale.
- Dmiftih şutose du frosro frosqolo u froshezwo bu leşono Suryoyo.
- Dmıxloqi a şartat du dcoro u du tuxlono laşan a bnaynoşe Suryoye di dicri lu athraththe.
- A noşe diqtılın a Suryoye ma işne da 1980'yat hol ladyoma dmitawfiqi li holo u dmıhkomi.
- Dmıtaqimi mi holo a qonune dikmıncı dmitacmır, dmıhathıth aw dmıhafdhı a Cıtotho u Dayre.
- Bnişo laşan dmımodı an athare maktabzabnoye u marduthoye du camo Suryoyo tahtu duyoyoqo dmıftih hdo bethcatıqotho.

Huthomo;

Xdu fuşoqo dsımlan lalcıl, bilhude a knuşoytho-jamacat dlatne Maşilmone maqbılı xid qalılto. Lfuth du mluo da 44. a zedqe dmawde ebayye la qalilotho dlatne Maşilmone b'Lozan, midı tahtu garanti baynothemwothoye. İ kaylo di qalılutho b'Lozan mbayno calani dlatne Maşilmone. Elo inaqla dhayrina bu cobudhoyo-pratik, u brokrasi di Qutnutho di Turkiya u da fercayda a hrene, bu zoyudo a qalilotho bilhude kmıdhoci a Rum, Arminoje u Hudoye u kmitahwe mkono a tlotho grubani dmıstafdi ma zedqani. Hın ma şutose di dawle'ste a qalilotho d'Lozan dlatne Maşilmone kıdcınne xda Rum, Arminoje, Hudoye, Bulgaroye, Gürjoye, Suryoye u Kaldoye.

Bi tahwitho haroyto du fulhono-yönetmelik dnafıqo bu sıqumo 24 Konun u haroyo da 2003, i hzayto trayonıthathe m'akdo. Elo a tırpılyotho dkothın mi zıhniye mankıronıtho heş kımdawmi. İ tahwithathe bnela hdo bıhdo a waqfat da qalilotho kulle dikıcbıri lu taro d'Lozan. A waqfatani dıbnın, a waqfat da Rum, Arminoje, Hudoye, Bulgaroye, Gürjoye, Suryoye u Kaldoyene. İ aykanoyuthathe dkıtyo cohno-munasıb lu taro d'Lozan, bilhude mi xasra da waqfat mahto bi holo.

Dothına la Suryoye; Lu şuwolo qay a Suryoye lo mıstafadde ma zedqe du Qyomo d'Lozan dhiwi la qalilotho, u funoyo da mşale ruşmoye lu şuwolano hawi, i knuşatthe camı mşatsonutho di Qutnutho di Turkiya hiyya bu mabcayda labıco mestarqonutho-feregat dmıstafdo ma zedqani. Kulonoıth latyo şrolo, hınne markawlın i qloytathe-i iddicathe. Walaw kito hawxa mede'ste lfuth du huquq lıkmıhşuw. Liyan a zedqe da qalilotho me Thomas Hobbes (1588-1679) u hol lıcco, zedqo farsufoyo'yo. Awkıth cıl mid dikmıtıstacmıl xid şawtofoıth-kolektif lo li gudo-grub, elo lu farsufo hiw. İ gudo latyo more du zedqo. Calathe a rişone-mmathlone (U Fateryarxayde wu Hasyayde) laybın dobnın fusqono bhaq da zedqe du farsufo dkıtyo mi gudaththe. Dilonoıth u zedqano idha athı bı Qyomo baynothemwothoye u fıtho dikmıtawdic dlaybe b'ayya şıkıl dmitaqım, (Mluo.37). Mi xasrathe, xid dmır lalcıl bu mluo 42 /1, u lo mabcano'ste huquqi lıkmıhşuw.

Layto hawxa meltho b'ayya mluo d'Lozan d'kimmo "a qalilotho bilhude a Rum, Arminoeye wa Hudoye'ne". Calathe bu pratik a hzayyotho wa medone dikmitabqi cal Suryoye dlatne qalilto, kulonoith dalqul du mamlo u di ruho du Qyomo d'Lozan'ne. A Suryoye cil mid kitne camo dlatne Maşilmone, camgabid dlaybin fithi madrašto, mi celtho dlatne Arminoeye u Rum'ste, kmitahit tırpilto laşan d'loimimodi la madraşyotho da knuşyothani-jamacatani, cil mid b'Lozan mid u zedqo du yulfono bu leşonaththe midothayye. A Suryoye d'kitne u camo Mşihoyo qadmoyo d'Bethnahrin, dlo tre dmıstafdi ma zedqe msimone dmawde ebayye bu qyomo dkıtyo baynothemwothoyo d'Lozan, kulonoith me klayto siyasi'yo. Elo i klayto wu luhomano-tetboqano kulonoith xıd dkıtyo dalqul du Qyomo d'Lozan, lıkhışwo'ste u huquq wa qyome baynothemwothoye da zedqe noşoye. İ dawle di Qutnutho dı Turkiya ksaymo fışıtho bayn da barmothoye d'kitte cayni duktho, cayni sbutho huquqi u d'kitne d'morıd cayni diloyotho. Hın ma barmothoyayda dlatne Maşilmone kmahtolın bu statu da qalilotho dmawde ebayye b'Lozan, u hın ma barmothoyayda'ste tralla hrime mu medano.

Bu tetboqano Turkiya, camu Qyomo d'Lozan ksaymo floşo-ıxlal a qonune baynothemwothoye wa zedqe demokratoye. İ sbuthathe mi xasra da Suryoye dixlıqla ğamo u lo thnihutho, mathkarwo bu taşroro du şuşoto du Huyodo d'Urifi difırswo b'5 Teşrin u haroyo da 2003. Bu taşroro haroyo da şuşote d'6 Teşrin u qadmoyo'ste; İ qalilto Suryoyto dlatyo Maşılmonitho heş dlatla fısoo dımşatso madrašto, myodo du zedqo bi zoriyeyo. U Qyomo d'Lozan dkıtyo baynothemwothoyo kmamte zedqe msimone laşan da barmothoye dlatne Maşilmone. Awkith zıttır ma zedqe d'kitlin a barmothoye hrene kulle, laşan dımdawmi u dmacışi i hiyoyutho wi marduthaththe, kobolın zedqe msimone d'kitne tahte dgaranti baynothemwothoyo. Mi xasrathe u Qyomo d'Lozan lfuth da şartat du maşıqla laşan da qalilotho dhawile olsoyutho'ste, ba şutose di dawle dı Turkiya, ba luhomani-tetboqe di şultonutho u bu defoco u bu şuşoto da timoyotho da qalilotho lawile u ağro diklozim. Elo u Qyomo d'Lozan tahwıtho baynothemwothoyto ruşmoyto da zedqe qalilotho dımdıhyo mu taraf dı Turkiya u me ğalabe duwal'yo. İ dawse qamayto laşan dhowe dawle du huquq me ğalabe mardwotho, dımyaqro a zedqe noşoye, dhuyo demokratoyto, laik; kmıtyaqnina kfayto kamiloith mu tetboqo mu lebo dha ma fosuqe dkıtyo da zedqe da qalilotho b'Lozan, wa zedqani dmişawşiti lfuth du maşıqlanoyo. Camu luhomano-tetboqo d'Lozan laşan da qalilotho kulle bşıkıl dikmalıq la prensibe di demokratoyutho, i dawle dı Turkiya gıdqımro olsoyutho u iqoro-prestij bdarğo baynothemwothoyo. Camgabıdathe ğımsarhıbo u maşıqla di hadomutho kamılto lu Huyodo d'Urifi u bu şıkılano ğalabe ma qatre dkıto bi sbuthathe bayn du Huyodo d'Urifi u Turkiya'ste gıdmışroyı.

Huyodo Suroyo d'Urifi (ESU)

24.04.2023